

י.ח. ברנר ויחסו למרכז האמריקני

נורית גוברין

1. עירוד מתוך חוסר אמונה

ברנר הירבה לתת דעתו על הנעשה במרכז היהודי בארה"ב, כשם שנתן דעתו על הנעשה במרכזים היהודים השונים בעולם ובעיקר ברוסיה ובפולין. היו לו קשרים עם הסופרים העבריים והפעילים בתחום התרבות העברית, והוא הירבה לקרוא בעיתונים, בכתבי-העת ובספרים שהגיעו לידיו מכל מקום ובכללם מארה"ב.

הוא היטיב לראות את המגרעות של המרכז באמריקה, "המרכז החמרי" ולעיתים ביקר אותו קשות, ואף לעג לו, אבל בה בשעה, גם ראה את מעלותיו – החזרת היהודים לעבודה. הוא לא צפה עתיד ליהדות זו, בגלל סכנת ההתבוללות, וההינתקות מן העברית, כשלב ראשון, ומן היידיש כשלב שני, אבל בה בשעה שמח על עצם העובדה שבינתיים מתרקמים שם חיים, והחיים תמיד יכולים להוליך להתפתחויות שאין לחזות אותם מראש.

ברנר שיבח את יהודי ארה"ב על עזרתם החמרית לנפגעי מלחמת העולם הראשונה, אבל בה בשעה ביקר אותם קשות על כך שהם מפחדים שהמוני הפליטים היהודים יגיעו אליהם, ובה בשעה הם ממשיכים לחיות כרגיל. הוא שיבח את עצם המאמצים להוציא כתבי עת וספרים עבריים בארה"ב, אבל לא חסך את ביקורתו מתוכם הדל, ובעיקר מן העובדה שאין הם משקפים את הנעשה ביהדות האמריקנית, ואין בהם שום דבר אמריקני. ואין להם ולחיים המפכים סביבם ולא כלום, ולכן לא יאריכו ימים.

הוא לא האמין בעתידה של יהדות ארה"ב, אבל בה בשעה עודד אותה להמשיך ולהיות היא, וחשב שאין לנתק את הקשרים בין מרכזי היהודים השונים.

ברנר הצטער על כך שחיילי הגדוד האמריקני לא נשאר, עם סיום המלחמה בארץ-ישראל, אבל בה בשעה הבין לנפשם, והאשים שהתנאים בארץ אינם מתאימים, והאחראים לא עשו דבר כדי לשנותם ולהתאימם לצרכיהם של חומר אנושי חשוב ומיוחד זה.

תגובותיו של ברנר על הנעשה במרכז בארה"ב, כמו גם במרכז הא"י, מספקות את הניתוח המדימין ביותר על אופיים של שני מרכזים אלה, על כיווני התפתחותם השונים, ועל עתירים השונה, גם אם נכתבו בתוך עצם התהוותם ללא מרחק של זמן.

ברנר יכול היה בעת ובעונה אחת להיות בפנים ובחוץ; אוהב שאהבתו אינה מעוררת את הגיונו, וביקורתו כנה ונאמנה לאלה כן אלה. בעצם העובדה שחי בארץ ישראל ופעל בה, כבר ביטא את השקפת-עולמו, אם כי ספקותיו וחוסר אמונתו בהתפתחות הישוב בא"י, כמו גם בארה"ב, הכשירו אותו לראות את שתי

סופרים עברים באמריקה. חברי מועדון הפא"ג העברי. בשנת 1940. מימין לשמאל (יושבים): אברהם גולדברג, יצחק ריבקינד, אברהם אפשטיין, ניסן טורוב, הלל כבלי, צבי שרפשטיין, משה פיינשטיין, מנחם ריבולוב, שורה שניה: א. ר. מלאכי, גבריאל פרייל, מנחם ג. גלן, שלמה הלליס, שמעון ברנשטיין, א. ש. שורץ, אהרן דומניץ, יקותיאל גינצבורג, שורה שלישית: משה מיוולש (מ.ח. עמיש), ל. א. אריאלי, רניאל פרסקי, א. ש. אורלאנס, י. וואהל, י. אובסיי, ש. צ. זצר, ישעיהו ברנר.

המציאויות באופן אוביקטיבי. ואם כי חי בא"י, ולא היה בארה"ב, היטיב ממרחק לראות את המתרחש בה, וחש את התהליכים והלכי הרוח השולטים בה מתוך מעקב צמוד ושוטף אחר המתפרסם בה בעברית וביידיש.

2. היחס לסיוע הכספי מארה"ב והביקורת על הספרות

הסיוע הכספי של המרכזים העבריים בארה"ב שהגיע לארץ-ישראל היה רב ו חשוב ולעיתים קבע אם מיפעל ספרותי מסויים יתקיים או ייפסק. היתה זו בעיקר עזרה ממוקדת של מוסדות וארגונים וקרנות, אבל גם של יחידים. העזרה הגיעה למוסדות, למיפעלים, ליחידות ספרותיות שונות, אבל גם ליחידים. ביחסי תלות אלה, של מעניקים ומקבלים, של בעלי הממון לנצרכים, היה קשה מאד, להפריד בין התלות הכספית לבין העצמאות הרוחנית, גם מחשש של הפסקת זרימת הסיוע, גם מחוסר רצון להעליב את הנותנים בעלי-הרצון הטוב ולפגוע בהם, מתוך ידיעה שהם עושים כמיטב יכולתם גם בתחום הרוחני והספרותי, וכי הם אינם "אשמים" במצבה של התרבות והספרות העברית באמריקה.

היה צריך מידה רבה של אומץ ושל בטחון ויושר, כדי מצד אחד לקבל את היד המושטת לעזרה, ומן הצד השני להביע דעה נכוחה על פעילותם של בעלי היד בתחום הספרותי.

ואמנם עם שהעריך מאד את מאמצי העברים בארה"ב ואת תמיכתם בפעולות בארץ-ישראל, ונעזר בהם רבות, הנה לא נמנע י.ח. ברנר מלהוציא משפט קשה על תוכנם של כתיבי-העת ועל החומר הספרותי המתפרסם בהם. ביקורתו על "סנונית", קובץ השירים שנערך על ידי ראובן בריינין, שהופיע בניו-יורק על ידי הוצאת "אחיעזר" בשנת תרע"ע, ב"האחדות" כ"ז סיון תרע"ב, פותחת בשבח ההוצאה, וגם בשבחן של פעולותיה למען הפצת הספרות המופיעה בארץ-ישראל בכל רחבי ארה"ב:

"קוהלת", "החינוך", "מולדת", "לעם", "הפועל הצעיר", "יפת" – כולם סוכנת אחת יש להם בנייריורק, העושה בשבילם כל אשר לאל ידה. ואמנם נעים היה לדעת, כי בתוך הים ההוא של הדיוטות גיטואית וחוסר כל קולטורה מצד אחד, קולטוריות זרה, אמריקאית, מצד שני וקולטורה קלושה, עתונאית, אמריקאית, מצד שלישי, יש גם מצד רביעי, אי קטן, שבו מתהלכים עשרות אנשים עברים וחלומות על תרבות עברית בפניהם ובמעשיהם. נעים היה לדעת, כי בני־משפחה אחדים יש לנו מעבר לשני ימים, וכשאנו מצרפים לפעמים איזה צרור של על־ספרות בשפת־עבר, יש לנו למי לשלוח אכסמפלוארים אחדים ממנו גם לעבר ההוא...

כל זה מצדנו. ברם מצדם הם, מצד אחי "אחיעזר" בנייריורק, טבעי הוא, שהתפקיד הזה בלבד [של הפצה] לא יכול היה לתת להם סיפוק נפשי גמור. וכשבא בריינין אליהם לפני שנתים נתעשתו לבנות בימה ספרותית חדשה באמריקה לעצמם, לבלי להיות רק מקבלים אלא גם נותנים [...].

אולם כשהוא בא להעריך את "סנונית", משתנה הטון ונעשה ענייני, והביקורת חמורה מאד: ראשית, חלק הגון מן השירים כבר נדפס קודם במקומות אחרים, והמדובר בשירים ישנים; שנית, אין כל דבר משותף למשוררי הקובץ "מלבד השפה הקשה, שפת־האבנים", ושלישית, אותם השירים המעטים שטרם נדפסו במקומות אחרים, והם ראויים לדפוס, "לא היו מפסידים כלום גם אילו מצאו מאסף להם באורגנים שונים שמחוצה לארץ אמריקה". ורביעית – "מכל הקובץ אין זמרת־ארצות־הברית בוקעת ועולה אף במעט". למשל, ה"בלדה" של אב. גולדברג 'כוכב נפל' לקוחה ישר – בתכנה – מהעיירה שבתחום־המושב בעבר הקרוב, ובצורתה היא מושפעת... מ... קריאה בשירים בכלל". והמסקנה: "אין אב. גולדברג משורר" ובקובץ "אין אף שיר אחד שלם", אם כי שורות יפות פה ושם.

והמסקנה, מכוונת כלפי המאניפסטים וההקדמות של "סנונית" ושל "התורן" העומד להופיע: "הגיעה השעה להמעיט בדיבור על חיבת השפה העתיקה־החדשה והערצת ה"תחייה" הלאומית, ולשים יותר לב למעמקי חיי היהודים בגלותם החדשה, בכדי להוסיף ולהעמיק במקצת מצדם את החיים הללו, חיי העבודה והעממיות, על־ידי דברי־ספרות ראויים לשם זה". (ב' עמ' 389-390).

באותה רשימה רואה ברנר מעלה בהשפעת השירה האמריקאית על המשוררים העבריים.

3. התביעה לאמריקניות

לאחר מלחמת העולם הראשונה, עם הופעת 'מקלט' (תשרי תר"ף) בעריכת י"ד ברקוביץ, מביע ברנר את דעתו על עצם התופעה של ספרות עברית באמריקה, ועל 'מקלט' בתוכה, ב'האדמה', חשוון תר"ף. ב' עמ' 407-408:

יהיה העתיד הטריטוריאלי של היהודים בארץ־ישראל מה שיהיה, הנה אחת ברור: קיבוצי־היהודים בכל הארצות ישארו גם להבא כמו שהם. והיוצא מזה

בנוגע לספרותנו: לספרות העברית ברחוב־היהודים שבארץ־ישראל אין ערך, אולי גם אין תקומה, אם בכל רחובות־היהודים שבכל הארצות לא תהיה, על יד ספרות היהודית המדוברת, גם ביטוי ספרותי עברי לחיים. [---]

הרושם הכללי מן החוברת הוא טוב, ובמיוחד משום שיש בה ביטוי, אם כי לא מספיק, לחיי היהודים באמריקה ולבעיותיהם המיוחדות. ההשקפה הכוללת על עתיד היהדות באמריקה היא: "בסכנת הטמיעה אין איש מטיל ספק". התביעה ל"אמריקאניות" מאת הסופרים העבריים באמריקה ומן הספרות שהם כותבים, שברנר היה מראשוני משמיעה, התחזקה בפיו של יעקב רבינוביץ, שתבע בשנת תר"ף מאת הסופר העברי, להבליט ביצירתו את הציביון האמריקאני המיוחד, ומאז חזר והשמיע את תביעתו זו, בהזדמנויות שונות, כשהגיב על כתבי־עת ועל ספרות המגיעים לא"י מאמריקה. תביעתו זו עוררה פולמוס חריף מעל דפי כתבי־העת באמריקה ('הדואר' ובארץ 'הדים' ועוד) והשתתפו בה רבים (שמעון הלקין, הלל בבלי, מנחם ריבולוב ועוד). היא עצמה יכולה לשמש כנושא למחקר בפני עצמו שיהיה מעניין ביותר. חלקים ממנה נתפרסמו מחדש ב'ספר הדואר' במלאת 60 שנה להופעתו, בעריכת יעקב קבוקוב ויעקב מיקלישנסקי.

4. בשבחי יהדות אמריקה ובגנותה

עם הופעת 'הדרור' בעריכת ראובן בריינין (תר"ע), מתייחס ברנר לעצם ההופעה ('האחדות', תרע"ב. ב' עמ' 80-82) בהתרגשות: "ועינינו רואות את הדפים העבריים הבאים אלינו ממקום אשר לא פיללנו להם — הלב הומה..." הוא מסכים רק לניתוח השלילי שבמאניפסט, שלפיו "אחינו באמריקה אשר במחיר החופש המדיני ובמחיר סירי־הבשר, אשר רכשו להם, ויתרו על כמה קנינים רוחניים האורגים את חוט־עתידותיה של האומה העברית". ושואל את השאלות היסודיות: "אבל מה יבטא הכלי הזה? על מה ילחם? וכנגד מי? בשם איזו צרכים? האם רק בעת הצורך במכתב עתי עברי כשהוא לעצמו? האם רק בעד ההטפה לשפה העברית ולנחיצות השפה העברית? הן סוף־סוף, גם לעתון עברי בימינו לא נאה שיצא רק לשם השפה העברית בלבד!"

ברנר ראה צורך לבקר את ראובן בריינין, על שהוא מדבר בבוח על החיים "שהוא בא להשפיע עליהם", וצופה מראש כי מתוך יחס כזה, לא יוכל לפעול עליהם. וכאן בא ברנר לשבח את היהדות האמריקנית, ואת גודל המהפכה שחלה בחיי היהודים שבה:

אינו יודע להעריך כראוי את העובדה, שמאות אלפים יהודים בטלים ברוסיה, נעשו באמריקה ל"עושי־חיים", וכיוצא מזה — לכוח במדינה.

ברנר יוצא כנגד ראובן בריינין הרואה באמריקה של היום רק "סיר בשר", שהוא גם, שהוא אינו אסתטי, שצריך להילחם בו "עלידי מכתב עתי בשפה היפה והרוחנית..." "כל אותן השכבות הפרוליטאריות־המשכילות של יהודי אמריקה למרו לעבוד בבתי־המלאכה, ושם יצרו את העיתונות והספרות היהודיות, אם גם

אינן מצטיינות בעושר רוחני יוצא מן הכלל". הוא לועג לקהל-היעד שרואה ברייזנין לפניו, שהוא קורא לו "היהדות של 'הקיטנים'", ורואה ב'הדרור' סגנון שאינו שווה לכל נפש, ואינו יכול להיות מיועד גם לקוראים מהדור הישן וגם לקוראים מן הדור החדש, כמשאת-נפשו של העורך.

ואשר לחוברות עצמן, הנה הטענה הראשונה היא שאין ב'הדרור' "הד נאמן לחייהם הציבוריים של המוני היהודים באמריקה, אין כמעט זכר לחיים המדיניים של ארצות-הברית, ואין מלה חיה על שאלות-היום בכלל!" וזה בניגוד גמור למה שנעשה בעיתונות יידיש באמריקה. וכן אין ב'הדרור' "תוכן חדש", אם כי יש בו חומר לקריאה, ולכן אין בו כדי למלא את הצורך של יהודי אמריקה בספרות משל עצמם". והדוגמה: לשאלת-השאלות, של החינוך היהודי באמריקה, מוקדש בו רק "מכתב" אל המערכת" אחד בלבד. ואין הוא נמנע מן הביטוי המלגלג "דור דור ודרורו!..." אשר למצבם הכלכלי של יהודי אמריקה ברנר משבח, את המגמה, שקרא עליה בעיתונות אמריקה, של "החנונים והרוכלים" לצאת מהעיר אל הכפר ולהיות לעובדי-אדמה "תנועת הפרמרים", ורואה בכך את "כי עוד חיים בנו" (ב' עמ' 90. 'האחרות' תרע"ב).

ברנר התייחס גם להיסטוריה היהודית בארצות-הברית והתנער מחלקו של חיים סלומון בהיסטוריה האמריקאית, אבל גם בהיסטוריה העברית, וטוען שאינו שייך לא לזו ולא לזו, כיון ש"לא שליח-ציבור היה סלומון, כי אם שליח-עצמו". ('בשעה זו', ג' תרע"ו. ב' עמ' 121-122).

5. חוסר עתיד

במאמר אחר בקובץ 'בשעה זו', א' בשנת תרע"ו (ב' 147-150), חוזר ברנר ושואל את השאלות המהותיות על יהדות אמריקה: "האם חיה נשאת את עצמה היא, או נשואה היא על כתף אמה, היהדות הרוסית? הוא ממשיך להרהר בשאלת העיתונות, "הפריסה", כפי שהוא קורא לה בלגלוג: "האם יש לה יסוד עצמי בחיי היהודים המתאזרחים שמה, או אולי נשענת היא, בעיקר, על האמיגראנטים הנוהרים ובאים לשם חדשים לבקרים, ואלמלי [במובן: אילו] קרה נס והיה נפסק זרם האמיגראציה מארצות-המזרח, כי אז במשך איזו שנים אולי לא היתה לה גם תקומה לאותה פריסה?" והוא ממשיך לשאול שאלות על בני הדור השני והשלישי "בני היהודים באמריקה, חניכי בית-הספר האמריקני, שבהכרח אין להם דבר ל"ג'ואיש פייפר" של הוריהם הזרים והרחוקים; על צורות-החיים היהודיות באמריקה, שאף הן אינן אלא כלי שני ושלישי, בבואה קלושה ומטושטשת לצורות-החיים הישנות, החולפות, ועוברות, של הרחוב היהודי ברוסיה, וכל עצמיות, כל חידוש, כל מקוריות אין בהן; לבסוף על טשטוש הצורה ומחיקת הסגנון של הז'ארגון האמריקני באותה הפריסה עצמה ובפרט בחלק המודעות שלה..."

ומסקנתו: "...עתידה העתונות הז'ארגונית להשתכח מישראל. כי עתונות אמריקאנית זו כולה חומר ורוח אין בה, כולה חול ושבת אין לה, כולה רגע, חיי

שעה, ומן הנצח לא תדע. הווה בלי עתיד. כישוב היהודי כולו בארץ־הדולארים.
דולאר בלי ספר."

ברנר מעלה על נס את עזרתה החמרית של יהדות אמריקה לנפגעי מלחמת העולם הראשונה ברוסיה ובגליציה: "היא כבר אינה יונקת. היא מיניקה. היא אינה פוסקת להיניק. ובדאגה ובחרדה!" אבל באותה שעה מתריע על הפסקת ההגירה לארה"ב, ומאשים גם את יהודי אמריקה בכך, שהם מפחדים מאחיהם הפליטים, ובחייהם היום־יומיים עולם כמנהגו נוהג. והם אפילו מוכנים לשלוח את ניצולי המלחמה והפרעות לארץ־ישראל. ברנר מתנגד להפרדה בין "מרכז חמרי" (אמריקה) לבין "מרכז רוחני" (א"י) ולהשקפה כי "המרכז החמרי אולי יהפך לרוחני, מן החומר יצמח הרוח". לדעתו "באמריקה הלא אין מרכז כלכלי־לאומי", אין מרכז כלל. והעיקר הוא, שיהודי אמריקה חיים. "וכל זמן שרקמת־החיים לא פסקה יש מקום לרקמות ולהתרקמויות אשר אין לראותן מראש". ולחיים אלה "כבר יש ערך לעצמו, אם גם הישועה לכל אינה צרורה בכנפיו".